

Musical art in the USSR: visit of famous artists and singers (1920–1924)

Nodira RADJABOVA¹

Bukhara State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2021

Received in revised form

15 December 2022

Accepted 20 January 2022

Available online

15 Fabray 2022

ABSTRACT

Based on the sources of activities of educational institutions in the field of music and art in 1920–1924, the article analyzes significant changes in the development of culture, education, science and art in the Turkestan region. Of particular importance is the popularization of Uzbek national art by famous artists of their time. The son of Abdurauf Abdurahim, Fitrat, is a man of many talents, and he has almost no area that is not touched by science. As a poet, writer, playwright, literary critic, linguist, translator, historian, philosopher, orientalist, musicologist and great statesman, he was known for his zeal in passing on the science of music to the younger generation. All the activities of Fitrat are directly related to the upbringing and education of young people. After returning to Bukhara from abroad in 1914, he became a member of the Jadid movement and took an active part in teaching history.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss1/S-pp116-120>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:

national music,
concert,
orchestra,
melody,
musician,
march,
song,
melody,
national spirit,
tour,
direction,
guest of honor,
oriental,
ceremony.

BXSRDA musiqa san'ati: mashhur san'atkorlar va qo'shiqchilar tashrifi (1920–1924-yillar)

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:
milliy musiqa,
konsert,
orkestr,
qoshg'archa kuy,
musiqachi,
marsh,
soz,

Ushbu maqolada 1920–1924-yillarda musiqa va san'at yo'naliishida ta'lim muassasalari faoliyatining yo'lga qo'yilganligi, Turkiston o'lkasida madaniyat, maorif, fan hamda san'at rivojida muhim siljishlar ro'y berganligi manbalar asosida tahlil etilgan. Ayniqsa, o'z davrining mashhur san'at vakillari tomonidan o'zbek milliy san'ati targ'iboti alohida ahamiyatga ega. Abdurauf Abdurahim o'g'li Fitrat serqirra iste'dod sohibi

¹ Independent researcher of the Bukhara State University. Bukhara, Uzbekistan. E-mail: xamrayeva2017@mail.ru

ohang,
milliy ruh,
gastrol,
tendensiya,
faxriy mehmon,
sharqona,
marosim.

bo'lib, fanda uning deyarli qo'l urmagan sohasi qolmagan. U shoir, yozuvchi, dramaturg, adabiyotshunos, tilshunos, tarjimon, muarrix, faylasuf, sharqshunos, musiqashunos va yirik davlat arbobi sifatida musiqa ilmini yosh avlodga yetkazishda jonbozlik ko'rsatganligi ma'lum bo'ldi. Fitratning butun faoliyati bevosita yoshlarning tarbiyasi va ularga ilm berish bilan uzvii bog'liqdir. U 1914-yilda xorijdan Buxoroga qaytib kelganidan so'ng jadidchilik oqimiga a'zo bo'lib, bu yerdagи madrasalarda o'qish tizimini isloh qilish, yangi usul mакtablarini ochish, gazeta va jurnallar chiqarish, yoshlarni dunyoviy madaniyatdan bahramand etish, shuningdek, ularga milliy musiqamiz tarixini o'rgatish ishlarida faol ishtirok etdi.

Музыкальное искусство в БНСР: Визит известных артистов и певцов (1920-1924 гг.)

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:
национальная музыка,
концерт,
оркестр,
кашгарская мелодия,
музыкант,
марш,
мелодия,
национальный дух,
гастроль,
тенденция,
почетный гость,
восточный,
ритуал.

В данной статье на основе источников проанализирована деятельность образовательных учреждений в области музыки и искусства в 1920-1924 годах, достигнутые значительные сдвиги в развитии культуры, образования, науки и искусства в Туркестанском крае. Особое значение имеет пропаганда узбекского национального искусства известными представителями искусства своего времени. Сын Абдурауфа Абдурахима, Фитрат, был одаренным человеком, который внес вклад почти во всех областях науки. Как поэт, писатель, драматург, литературовед, лингвист, переводчик, историк, философ, востоковед, музыкoved и крупный государственный деятель, он проявил самоотверженность в донесении музыкальной науки до молодого поколения. Вся деятельность Фитрата неразрывно связана с воспитанием и просвещением молодежи. После возвращения из-за границы в Бухару в 1914 году он стал членом движения джадидов и принимал активное участие в реформировании системы обучения в медресе, открытии новых методических школ, выпуске газет и журналов, приобщении молодежи к светской культуре, а также преподавании им истории национальной музыки.

Ma'lumki, BXSR hukumati davrida Turkiston o'lkasida madaniyat, maorif, fan hamda san'at rivojida muhim siljishlar ro'y berdi. Yurtimizning ilg'or ziyyolilari o'lkani zamonaviylashtirish, dunyoning taraqqiy qilgan mamlakatlari darajasiga olib chiqish maqsadida o'zlaridagi kuch-quvvatni, bilim va tajribani imkon qadar ishga soldilar. Xalqimizning ota-bobolaridan meros bo'lib qolgan milliy his-tuyg'u va qadriyatlar bilan yo'g'rilgan dostonchilik, qo'shiqchilik san'atini yangi ruh bilan boyitish, yangidan yangi qo'shiq va kuylar ijod qilish yo'lida ham xayrli ishlar amalga oshirildi. Umuman, Sharq musiqasi va unda salmoqli mavqega ega bo'lgan o'zbek milliy musiqa san'ati ozodlik va istiqlolga chorlovchi milliy jihatlari bilan sayqal topdi.

Jumladan, 1920-yilning kuzida Buxoroda amirlik tartibi ag'darilganidan so'ng BXSR hukumati madaniyat tarmoqlaridan biri musiqa san'ati rivojiga ham alohida e'tibor qaratdi. Hukumat a'zosi bo'lgan dramaturg, mashhur yozuvchi va olim Abdurauf Fitrat (1886-1938) tashabbusi bilan Buxoroda 1921-yilda bir yillik tahsil beradigan musiqa maktabi ochildi. Musiqa maktabi A. Fitratning uyida ochilgan bo'lib, unda tahsil oluvchi 50 nafar o'quvchilarga har oyda 15 oltin so'm miqdorida stipendiya, tekin oziq-ovqat, kiyim-kechak beriladigan bo'ldi. Buxoroning mashhur cholg'uchilarini, sozandalari, hatto, sobiq amir saroyi san'atkorlari ham o'quvchilarga dutor, rubob, nay, g'ijjak kabi musiqa asboblaridan dars berganlar. Musiqa maktabida Yevropaning (rus) musiqashunoslari ham o'quvchilarga tahsil berish uchun taklif etilgan. 1923-yilda ushbu musiqa maktabining bir yillik faoliyati yuzasidan hisobot konserti bo'lib, u o'zining tomoshobinlarida katta taassurot qoldirdi.

Hatto, Buxoro Respublikasi hukumati Maorif nozirligi qarori bilan "duxovoy orkestri" tarkibida mavjud bo'lgan cholg'u asboblarini chalishni o'rgatadigan maxsus dorilmusiqa kursini ham ochgandi. Musiqa maktabi o'quvchilari "Yetimxon" teatri binosida bir yillik tahsildan so'ng o'zlarining hisobot konsertlarini namoyish etishgandi. 1921-yil dekabr oyi boshlarida Boshqird qo'shiqchisi Aziz Alhamid (Almahmud) va tatar musiqachisi Saydashev Eski Buxoro shahridagi "Yetimxon" teatrida birqalikda konsert bergen. Adib A.S. Cho'lpon (1897-1938) konsert ishtiroychisi sifatida ular kuy va qo'shiqlarida sharqona ruh mavjud emasligi, o'zbek kuy va qo'shiqlari buzib kuylanganligini qayd etgan.

Bu konsertda qoshg'archa kuy va qo'shiqlar ovro'palashgan rus va Ovro'pa kuylariga tatar kuylari aralashtirilib atala pishirgan Saydashev ruhsiz edi. – deb yozgandi ijodkor.

Buxoro shahrida 1922-yilda muallimlar tayyorlov kurslari (uch oylik, olti oylik) tashkil etilib, ularda sobiq amirlik zamonida mudarrislik qilganlardan ham foydalanildi. O'sha yili muallimlar tayyorlash kursida 52 nafar talaba imtihondan o'tib, Buxorodan tashqari shulardan 4 nafari Qarshiga, 2 nafari Qorako'lga, 3 nafari Qarkiga yuborilgan. Qarkiga yuborilgan 3 nafar muallimdan 2 nafari musiqa muallimi bo'lgan.

1922-1923-o'quv yilida Respublikada 60 ta boshlang'ich, ixtisoslangan, o'rta maktablar bo'lsa, 1923-1924-o'quv yilida 90 ta o'quv yurti bo'lgan. Shulardan 7 ta musiqa maktabi ham faoliyat yuritgan.

1923-yilda Buxoro shahrida Forobiy nomida musiqa konservatoriyasi ochilgan. 1923-1924-o'quv yilida ushbu konservatoriyada 75 ta o'quvchi tahsil oldi. O'quvchilarning 55 foizi o'zbek, 25 foizi tojik, 12 foizi tatar, 6 foizi Buxoro yahudiylari, 2 foizi yevropalik aholi vakillarining farzandlari edi. Konservatoriyada Respublika maktablari uchun musiqachilar va musiqa o'qituvchilari tayyorlangan.

Buxoroda teatr va musiqa san'atini yuqori darajada yo'lga qo'yish uchun mashhur rejissyor Abdumannon Uyg'ur (1897-1957) ham Buxoroga taklif etilib, 1921-1922-yillarda bir muddat teatrlarning bosh rejissyori sifatida faoliyat olib borgandi.

"Buxoronom" gazetasining o'tmishdoshi bo'lgan "Buxoro axbori" (1920-1923) va "Ozod Buxoro" (1923-1925) gazetalarini varaqlar ekanmiz, ularda 1920-yillar davomida turkistonlik mashhur artistlar qo'shiqchilar Buxoroga gastrrolga kelib, bir qator konsertlar bergenliklaridan voqif bo'lamiz. "Ozod Buxoro" ning 1924-yil aprel oyidagi uchta sonida "Ashulachi Qori Yoqubov keldi". (Ozod Buxoro, 73-son, 1924-yil 9-aprel); "Ashulachi Qori Yoqubov konserti" (77-son, 1924-yil 16-aprel) xabarlari va "Buyuk konsert" (82-son; 1924-yil 27-aprel) nomli salmoqli maqola mavjud.

Ushbu xabarlar va maqola matni bilan tanishar ekanmiz, o'z davrining mashhur xalq hofizi bo'lgan Muhiddin Qori Yoqubov Buxoroda konsert tomoshalari qo'yanligi haqida ma'lumotga ega bo'lamiz. Ma'lumki, Muxiddin Qori Yoqubov 1916-yildayoq Farg'onada milliy musiqa sozlari orkestrini tuzgandi. 1920-yillarga qadar u qo'shiqchilik san'atida tajriba orttirgan, ayni paytda xalq orasida yuqori obro'-etiborga ega edi.

Shuning uchun "Ozod Buxoro": "Mashhur o'zbek ashulachilaridan o'rtoq Qori Yoqubov shahrimizda musofirdur. O'rtoq Yoqubov o'tgan yili (1923-yilda) Buxoroga kelib, xalq ashulalarini o'zgacha maxsus mahorat bilan ijro qilishi orqasida shuhrat qozonib ketgan edi. Hozirgi kelishida ham bir necha konsert qo'yishga o'ylanadur", – tarzidagi xabarni bosgan. Yuqoridaq xabardan ayon bo'ladiki, Muhiddin Qori Yoqubov 1924-yilda konsert qo'yish uchun Buxoroga ikkinchi bor kelgan.

Gazetadagi ikkinchi xabarda esa san'atkorning konsert tomoshasi Buxoro shahridagi "Fayzulla Xo'ja" nomli klubda bir necha kun davom etishi qayd qilingan.

"Buyuk Konsert" maqolasini "Ozod Buxoro" ning faol muxbirlaridan biri, oldinroq "Buxoro axbori"da bir muddat muharrirlik ham qilgan Ziyo Usmoniy yozgan. Aftidan, Ziyo Usmoniy Muhiddin Qori Yoqubov shaxsiyati, uning hayot yo'li va sermahsul ijodidan yaxshigina xabardor bo'lgan. U M.Q. Yoqubovning 1920-1922-yillarda Turkiston o'lkasi bo'ylab uyushtirgan konsert gastrollarida bir necha bor ishtirot etgan. Qo'shiqchining Moskva konservatoriysi tahsilidan keyin mahorat va talanti yanada yuksaklikka ko'tarilganligi haqida muallif: "Maskovga borib konservatoriyada o'qig'ondan so'ng, ovozlarini faqat tomoq va burundan tashqari ko'krakdan chiqara boshlag'on. Uning shu tovushi, shu kuy, shu mung, shu ohang bilan ashula aytishi tabiiy holatda juda yaxshidur" – deb yozgan.

Muhiddin Qori Yoqubovning 1924-yil 25-apreldagi konsertida Buxorodagi yevropalik aholi hamda mahalliy xalq vakillari tomoshabin va tinglovchi edilar. Biroq konsert muborak ramazon oyi kunlariga to'g'ri kelganligi, dehqonchilik ishlari dalalarda avj olgan bir paytda bo'lganligi tufayli mahalliy xalq vakillari oz bo'lgan. Shunga qaramay, M.Q. Yoqubov qo'shiqlari diqqat va e'tibor bilan tinglanib, uzoq davom etadigan qarsaklar bilan olqishlangan. Z. Usmoniy M. Qori Yoqubovdagagi sharqona ohang, qo'shiqlarga tanlangan muzikalardagi milliy ruh mung, ohanrabonlikni obratzli tasvirlangan.

Ayon bolishicha, 1920-yillarda Muhiddin Qori Yoqubovni Angliya va Italiya singari mamlakatlardagi konservatoriyalarga borib, Sharq va Yevropa uslublaridagi qo'shiqlar o'rganib qaytishi haqida gap-so'zlar tarqalgan buxorolik jurnalist bu safar amalga oshsa, M.Q. Yoqubovga shuhrat olib kelmaydi, deb hisoblaydi.

"Kuy, musiqa professorlari o'rtoq M. Qorining faqat tomoqdangina chiqqan shuncha buyuk va go'zal tovushiga hayron qoladur edilar va u professorlar Qori o'rtoqning Angliya va Italiyaga borib Sharq xalqlariga xos kuy, mung, ohanglarni yo'qotilishini xohlamaydurlar" – kabi fikrlar bildirilgan.

M. Qori Yoqubovdagagi beqiyos va takrorlanmas talant konsertda hozir bo'lgan Ziyo Usmoniyni shu qadar ta'sirlantirganki, u maqola so'ngida: "Sening tovushingni isloh qilish kerak emas. Shu tovush o'zi ham bo'ladur. Agarda sen Italiya konservatoriyasida o'qib chiqsang, u vaqtida sen Sharq ashulachisi, Sharq bulbuli bo'lmassan, balki Italiya va Ovro'pa bulbuli bo'lursan!!!" kabi o'ta ehtirosli fikrlarni yozadi. Tariximiz haqida fikr yuritar ekanmiz, bugungi istiqlolning farahbaxsh kunlarida respublikamizda qo'shiqchilik san'ati yuksaklikka ko'tarayotganligi, M. Qori Yoqubovga munosib talantlar ona yurtimiz Buxoroda ham yetishib chiqayotganligi, o'zbek musiqasi va qo'shiqchilik san'ati esa dunyoni lol qoldirayotganligi qalblarimizni g'ururga to'ldiradi.

Xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, BXSR mavjud bo'lib turgan yillarda Respublika markazi shahri Eski Buxoroda va Chorjo'y, Karki, Karmana, Sherobod viloyatlarida Turkiston ASSR, XXSR, Boshqirdiston, Tatariston hududlaridan o'z davring tanilgan qo'shiqchi va musiqachilarining gastrollari bo'lib turgan. Yuqorida qayd etilganidek, Uspenskiyning musiqa va teatr san'atini rivojlantirish uchun Buxoroda bo'lishi, bir qator tatar, boshqird san'atkorlarning chiqishlari, mashhur qo'shiqchi Muhiddin Qori Yoqubov tomonidan konsertlar o'tkazilishi aholiga ma'naviy va estetik ruh bergen. Biroq mumtoz milliy san'atimizni qanday bo'lsa, o'z holicha namoyish etishda salbiy tendensiyalar mavjud bo'lganligini ham e'tibordan qochirmaslik kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qalandar. Cho'lpon Abdulhamid. "Teatr-Tomosha". Buxoro axbori 58-soni. 1921-yil 8-dekabr.
2. Bu yil qancha o'quv yurti bor? // Ozod Buxoro. 9 (222)-soni. 1923-yil 8-noyabr.
3. O'MA, 47-fond, 1-ro'yxat, 293-yig'ma jild, 123-varaq.
4. Matyoqubov O. Buxoro shashmaqomi. – T.: "Yangi asr avlod" nashriyoti, 2018. – B. 79.